

VÅRDPLAN

Mattsonska stugan

Håtuna Håbo Tibble hembygdsförening, Håbo-Tibble Socken, Upplands-Bro kommun

Stina Hagelqvist

Innehållsförteckning

Inledning	3
Syfte	3
Omfattning och avgränsning	3
Föreningens fortsatta arbete	3
Metod	4
Källor	4
Fastighetsuppgifter	6
Lagstiftning	7
PBL	7
BBR, PBF och EKS	7
Miljöbalken	8
Historik	10
Hembygdsförening	10
Hembygdsgård	10
Mattsonska stugan	10
Kulturhistoriska värden	12
Byggnadsbeskrivning	13
Åtgärds-kronologi	14
Bevarandestatus	15
Nuläge	16
Åtgärdsförslag	17
Skötsel- och allmänna råd	18
Bilagor:	
1. Fotografier	
2. Checklista	
3. Matris - Underlag för fortsatt arbete	

Inledning

Syfte

Huvudsyftet med denna vårdplan är att hembygdsföreningen ska få ett praktiskt verktyg för ett långsiktigt bevarande av berörd byggnad. Planen bidrar till överblick och utgör ett underlag för framtida beslut och diskussioner rörande dels byggnadens underhåll och skötsel, dels åtgärder lämpliga vid akuta problem. Den beskriver förutsättningarna för hur miljöns kulturhistoriska värden ska bevaras och är således relativt statiskt men kan behöva revideras om och när ny kunskap tillkommit. En vårdplan är alltid beroende av vilka värden kulturmiljön äger och som ska bevaras.

Vårdplanen utgör också en informationskälla och ett kunskapsunderlag vid kontakt med myndigheter, förändringar i hembygdsförenings styrelse och/eller arbetsgrupper. Vårdplanen innehåller objektbeskrivning inklusive historik över såväl aktuell hembygdsförening som berörd byggnad, värdebeskrivning, uppgifter om lagskydd, åtgärdshistorik, beskrivning av tekniskt skick och skötselanvisningar.

Planen bör användas som underlag vid en årlig kontroll av byggnadens tekniska status enligt den medföljande checklisten för att kartlägga eventuella skador och underhållsbehov. Instruktioner för hur denna årliga kontroll kan gå till hittar ni i anslutning till checklisten. Checklisten ska vara ett stöd att upptäcka skador och inse behov så att akuta åtgärder kan undvikas.

Vårdplanen ska finnas tillgängligt digitalt via Stockholms läns museums hemsida och på Stockholms läns hembygdsförbund.

Omfattning och avgränsning

Vårdplanen omfattar Mattsonska stugan och dess fasta inredning. Lösa inventarier, markområden, parkanläggningar berörs inte av planen. Mer djupgående kulturhistoriska värderingar, stilhistoriska studier eller analyser av byggnadernas ålder, historia och tidigare utseende ingår inte i planen.

Besiktningen/tillståndsundersökningen är gjord av Stockholm läns museum i samarbete med föreningen och utgör en engångsinsats som bör ligga till grund för föreningens fortsatta arbete och revideringar på egen hand.

Tillståndundersökningen görs okulärt, vilket gör att dolda konstruktioner såsom panelklätt timmer, inbyggda takkonstruktioner och dolda installationer inte redovisas. Dessa kräver mer ingående undersökningar och görs lämpligen inför eller i samband med eventuella åtgärder. Reservation för framtida skador måste således lämnas, liksom framtida naturligt slitage. Planen är således inte avsedd som underlag för projektering av planerade arbeten. Avsikten är att vårdplanen ska användas för att upptäcka skador och underhållsbehov vilka därefter projekteras och åtgärdas.

Skötselanvisningar och åtgärdsförslag ska tolkas som anvisningar vilka kräver ytterligare undersökningar inför en vårdåtgärd.

Föreningens fortsatta arbete

Det är fastighetsägaren i det här fallet Håtuna Håbo Tibble hembygdsförening eller av fastighetsägaren utsedd förvaltare som ansvarar för byggnadens skötsel och underhåll. Fastighetsägaren är också skyldig att inhämta de eventuella tillstånd från kommun som behövs för

eventuella åtgärder. Vårdplanen ska utgöra underlag för hembygdsföreningens kontinuerliga vård- och underhåll av berörd byggnad.

Föreningen behöver årligen gå igenom byggnaden med hjälp av bifogad checklista och med utgångspunkt i tillståndsundersökningen/åtgärdsförslagen för att upptäcka eventuella förändringar eller nya skador. Förändringar och skador ska beskrivas i matrisen som dokumenterar tidpunkt för genomgång, iakttagelser och vem som genomför genomgången för att ligga till grund för prioriteringar och åtgärder.

Genom att ha kontinuerlig uppsikt över byggnadens tekniska status kan skador och nedbrytningsprocesser upptäckas i god tid och åtgärder planeras mer systematiskt. Detta både förenklar förvaltningen av byggnaden och möjliggör minskade förvaltnings- och underhållskostnader. Förebyggande åtgärder är billigare att åtgärda än en stor, oväntad skada. En planerad förvaltning gör det möjligt att förutse behov av resurser och budgetera kostnader för både det löpande underhållet och större åtgärder samt investeringar.

För att planen ska hållas aktuell under lång tid måste den revideras i anslutning till att betydande förändringar av fastigheten skett. Exempel på sådana förändringar kan vara tillkomsten av ytterligare en byggnad, avförandet av en befintlig byggnad genom brand eller försäljning, ombyggnad, nya funktioner i byggnaden, förändringar av hembygdsföreningens användning av byggnaden och målsättning med mera.

Om inga betydande förändringar sker skall underhålls- och vårprogrammet revideras av en antikvarie eller någon med antikvarisk kompetens var 10:e år. Revideringen omfattar då i huvudsak byggnadens tekniska skick, skadeinventering och tillhörande åtgärdsförslag. Övriga delar av planen ska studeras och uppdateras i de avseenden som kräver det. Avsikten är dock inte att vårdplanen ska arbetas om, utan fortsätta att fungera i sin grundutformning. Använda check- och åtgärdslistor ska behållas som referensmaterial vid framtida arbetsinsatser.

Metod

Skadeinventeringen är utförd genom okulär besiktning av bebyggelseantikvarie Stina Hagelqvist vid Stockholms läns museum. Inventeringen är översiktlig och baseras på byggnadens tillstånd vid besiktningstillfället 2022-08-24.

Föreslagna åtgärder i tillståndsinventeringen med åtgärdslista utgår från vad som kan definieras som klassisk byggnadsvård. Med detta avses att det är byggnadens karaktär, egenskaper och originalmaterial som är utgångspunkten för föreslagna åtgärder. Det är således inte förenligt att utan mer ingående överläggningar och motiveringar, introducera moderna material och tekniska lösningar i byggnaden vid en renovering.

Målsättningen med föreslagna åtgärder är att uppnå eller upprätthålla ett gott tekniskt skick, att förhindra nedbrytning av konstruktion och ytskikt och värna byggnadens kulturhistoriska värden.

Källor

Muntliga källor

Katarina Olofsson, Håtuna Håbo-Tibble Hembygdsförening (2022-08-24)

Skriftliga källor

Hjalmarsson, Hanna (2017). "Villa Lanto – Första skolbyggnaden, Tjusta 2:1". Kulturhistorisk bebyggelseinventering, Stockholms läns museum

Hanna Hjalmarsson (2017). "Lindströmska fondens hus – Andra skolbyggnaden, Tjusta 2:1". Kulturhistorisk bebyggelseinventering, Stockholms läns museum.

Hjalmarsson, Hanna (2017). "Röda villan – tredje skolbyggnaden, Tjusta 2:1". Kulturhistorisk bebyggelseinventering, Stockholms läns museum

Säfström, Percy (1997). "Skolbyn Tjusta". Upplands-Bro.

Upplands-Bro kommun. "Förslag till områdesöversikt med BS 38 § förordnande för Tjusta by. Kulturhistorisk inventering". Stadsarkitektkontoret (1985).

Internet

Lantmäteriet, Historiska kartor

Upplands-Bro kommun. "Handlingar till Kultur- och fritidsnämnden 21 februari 2017"
<file:///C:/Users/F408/Downloads/Handlingar%20till%20Kultur-%20och%20fritidsn%C3%A4mnden%2021%20februari%202017.pdf> (Hämtad 2022-09-22)

Upplands-Bro kommun. "Fördjupad översiktsplan. Landsbygdsplan 2016"
<https://www.upplands-bro.se/download/18.2443f7b5182433bd0cb578/1659011494611/Landsbygdsplan%20F%C3%96P%202016.pdf> (Hämtad 2022-09-22)

Fastighetsuppgifter

Fastighetsägare:	Håtuna Håbo Tibble Hembygdsförening
Fastighetsbeteckning:	Tjusta 2:1
Kommun	Upplands-Bro
Socken	Håbo-Tibble socken
Län	Stockholm
Landskap	Uppland
Författningsskydd:	Riksintresse för kulturmiljövården. Håtuna – Håbo-Tibble [AB35]

Fastighetsgränser och situationsplan

Lagstiftning

Nedan redogörs för inom PBL aktuella lagrum som är tillämpliga för dels all bebyggelse, dels berörd byggnaden samt relevanta förordningar och föreskrifter. Vidare refereras lagstiftning som är relevant för aktuell hembygdsgård/berört objekt.

Ett flertal lagar och förordningar reglerar Sveriges bebyggelse och markanvändning. I dessa ryms också bestämmelser för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och bebyggelsemiljöer. För mer information och ytterligare detaljer rekommenderas PBL Kunskapsbanken på Boverkets hemsida och/eller de angivna lagrummen.

<https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/kulturvarden/>

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/plan--och-bygglag-2010900_sfs-2010-900

Plan- och bygglagen

All bebyggelse i Sverige omfattas av Plan- och bygglagen (PBL 2010:900) som regleras av kommunernas byggnadsnämnder. För en majoritet byggåtgärder krävs särskilt tillstånd, bygglov, vilket omfattar lokalisering, yttre utformning och användning. Egenskaper som inte kräver bygglov hanteras i en bygganmälan. Det är viktigt att undersöka om bygglov eller bygganmälan behöver göras varför kommunen alltid ska kontaktas inför åtgärder på eller förändringar av en byggnad.

I PBL:s 8 kap. *Krav på byggnader m.m.* finns flera paragrafer som bland annat behandlar kulturhistoriskt värdefull bebyggelse samt vård- och underhåll av byggnader och bebyggelsemiljöer. 13§ får anses vara speciellt relevant för hembygdsgårdarna eftersom dessa ofta definieras som *särskilt* kulturhistoriskt värdefulla.

13§ En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

14§ Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4§ i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.

Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

17§ Ändringar av en byggnad skall utföras varsamt så att hänsyn tas till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

I PBL finns också bestämmelser som reglerar kommunernas markanvändning. Detta sker genom översikts- och detaljplaner. Medan översiktsplanen är en långsiktig strategisk plan för hela kommunen är reglerar detaljplanen en eller flera fastigheter och ställer krav på hur dessa får användas, var byggnader får placeras och särskilda krav på byggnaderna vad gäller utformning. Det är i detaljplanerna vi hittar eventuella bestämmelser om skydd av kulturvärden (q), varsamhetsbestämmelser med eventuella utformningskrav (k) och rivningsförbud (r),

Under arbetet med att ta fram en översiktsplan måste kommunen ibland ta fram ett kulturmiljöprogram (KMP) som tjänar som ett kunskapsunderlag. Ett kulturmiljöprogram kan baseras på en inventering av kulturhistoriskt värdefulla byggnader i kommunen och kan innehålla riktlinjer för hur kommunens kulturmiljöer ska användas som resurs för hållbar utveckling och god bebyggd miljö.

BBR, PBF och EKS

Boverkets byggregler (BBR) innehåller föreskrifter och allmänna råd till vissa krav i PBL och Plan- och byggförordningen (2011:338). PBF innehåller vidare bestämmelser för tillämpningen av PBL samt preciserar de krav på tekniska egenskaper som ställs upp i PBL och i Boverkets konstruktionsregler EKS. Dessa är elva till antalet och omfattar både nya och befintliga byggnader. Här ställs krav på bärförmåga, stadga och beständighet. Ytterligare ett krav rör säkerhet i händelse av brand. Detta inkluderar frågor om utrymnings säkerhet, skydd mot uppkomst av brand, skydd mot brandspridning mellan byggnader och räddningspersonalens säkerhet.

Dessa krav gäller även för kulturhistoriskt värdefulla byggnader men i relation till kravet på varsamhet som ställs upp i 8 kap, 17§. Detta betyder att kulturhistoriskt värdefull bebyggelse även den måste leva upp till de tekniska egenskapskraven men med hänsyn till byggnadens kulturhistoriska värden.

Miljöbalken

Miljöbalkens syfte är bland annat att säkerställa att värdefulla kulturmiljöer skyddas och vårdas. I lagen finns ett antal bestämmelser som direkt reglerar kulturmiljöer.

I 3 kap. 6 § MB regleras riksintressen för kulturmiljövården som är områden som bedömts särskilt väl återspeglar en riksintressant kulturhistorisk berättelse. Riksantikvarieämbetet beslutar om vilka områden som ska vara riksintresse för kulturmiljövården och de motiv- och uttryckstexter som preciseras vilka delar av de utpekade området som är av riksintresse. Ett riksintresse för kulturmiljövården ska så långt som möjligt skyddas mot åtgärder som påtagligt skadar uttrycken för riksintresset. I 4 kap. MB regleras även geografiska riksintressen. Detta är områden som till sin helhet är utpekade som riksintresse av Sveriges riksdag på grund av sina höga natur- och kulturvärden. Områdena ska skyddas mot påtaglig skada av natur- och kulturvärden. Varken riksintresse enligt 3 kap. eller 4 kap. MB innebär en självständig tillämpning, utan bestämmelserna får betydelse först vid prövning av andra bestämmelser i miljöbalken eller annan lagstiftning, så som plan- och bygglagen och väglagen.

Riksintresse för kulturmiljövården

Mattsonska stugan ingår tillsammans med skolbyggnaderna i riksintresseområdet för kulturmiljövården Håtuna – Håbo-Tibble [AB 35] och omfattas därmed av 3 kap, 6§ Miljöbalken.

Ur motiveringen: Centralbygd med förhistorisk bruknings- och bosättningskontinuitet från ett forntida stormannalandskap med anknytning till kungamakten, karaktäristiska

bebyggelselägen, dominerande herrgårdar och medeltida kyrkor. (Fornlämningsmiljö, Bymiljö, Kyrkomiljö, Herrgårdslandskap).

Som uttryck för riksintresset nämns "Tjusta by med fyra generationer skolbyggnader och andra byggnader för bl.a. handel och hantverk", varav det sistnämnda torde referera till bland annat Mattsonska huset.

Historik

Hembygdsförening

Håtuna Håbo-Tibble hembygdsförening bildas 1965 för att rädda aktuell byggnad undan rivning. För närvarande har föreningen 43 medlemmar. Håtuna Håbo-Tibble Hembygdsförening äger sedan 1965 Mattsonska stugan och hyr ett flertal byggnader i Håtuna socken ägda av kommunen: fattigstugan (Tibble Kyrkby 17:2), klockarloggen (Tibble Kyrkby 17.4), Lindströmska fondens hus (Tjusta 2:11).

Under 1980-talet inredde hembygdsföreningen den sk Lindströmska fondens hus till ett skolmuseum med bland annat skolans kvarvarande inventarier.

Hembygdsgård

Mattsonska stugan visas för skolklasser och under bland annat Bygdens dag.

Byggnadshistoria

Mattsonska stugan är belägen inom området för Tjusta skola och ingår i den historiska miljö som de olika skolbyggnaderna från 1800-talet bildar. Tjusta by har anor från åtminstone sent 1600-tal men fornlämningar visar på att området bebotts sedan järnåldern. Första arealavmätningen genomförs 1687 och visar en by om åtta gårdar. Denna by splittras vid enskiftet 1808 och idag utgör den gamla bytomten fornlämning. Nuvarande by uppstår i samband med att markägaren, brukspatron på Aske gård, Isak Gustav Sehman som köpt Aske gård 1799, låter bygga en skola på gränsen till Kvarnibble gård. Skolan står färdig 1818. Sehmanns filantropiska engagemang är inte unikt för tiden utan ingår i en större rörelse som resulterar i folkskolestadgan 1842. Året därpå 1843, donerar Sehman skolan till det nybildade pastoratet.

Under 1800-talet utvecklas byn till ett sockencentral med barnmorska, handelsbod med flera småstugor med bostäder åt dem som arbetade vid Aske gård. Mattsonska stugan flyttades från Häggeby socken till fastigheten 1872. Enligt kartmaterial och handlingar överläts en tomt åt urmakaren Eric Mattsson på livstid 1872 i samband med en avsöndring av ett fjärdedels hemman från Tjusta hemman till Tjusta Missionsförsamling. Missionsförsamlingen hade fått två tomter i gåva av Adolf Ludvig Sehman (gåvobrev daterat 1868), dåvarande innehavare av Tjusta hemman och ägare av Aske gård, för att på ena tomten bygga en slöjdskola bredvid ett på den andra tomten, redan uppfört barnhemmet. Tomterna låg i direkt anslutning till den redan befintliga skolan som uppförts 1818 vid Tjusta backe, invid gränsen till Kvarnibble gård. Denna tillkom på initiativ av brukspatron Isak Gustav Sehman år 1818 och donerades till pastoratet 1844. År 1872 genomfördes avsöndringen av lantmätare Eric Morén på uppdrag av Konungens befallningshavare.

En tredje skola uppförs 1898 och 1956-1957 en fjärde.

Mattsonska stugan var bebodd till 1952 då Erik Mattssons fosterdotter Anna Mattsson som övertagit stugan 1907 efter sin fostermor Karolina Mattsson, avled. Därefter stod byggnaden tom.

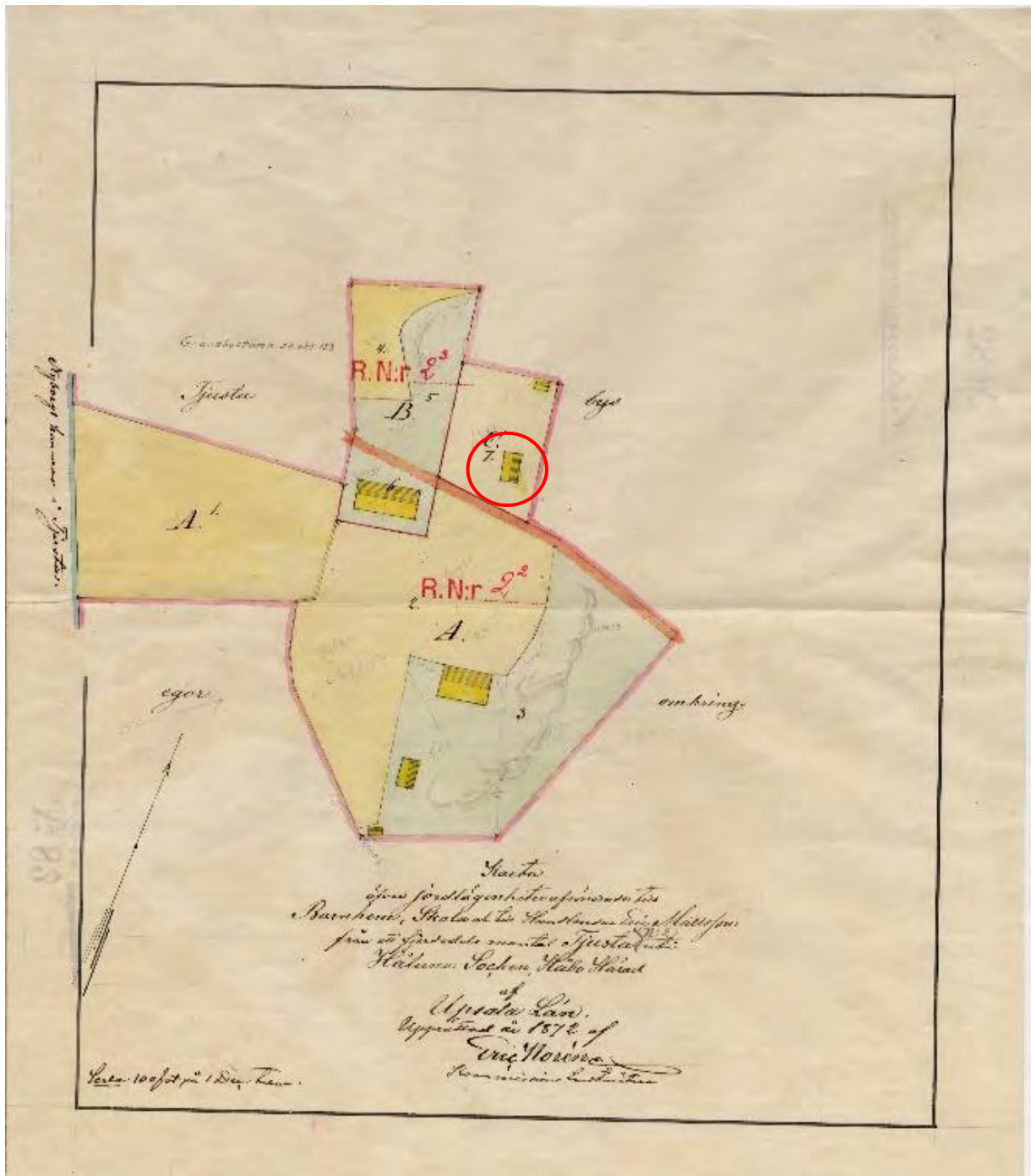

Bild: karta över avsöndring till barnhem, skola och "handlanden Eric Mattsson" 1872. Källa: Lantmäteriet.

Kulturhistoriska värden

Bebyggelsen i Tjusta är utpekad i *Landsbygdsplan FÖP 2016* som ett lokalt intresse för kulturmiljön. Under 2017 inventerade Stockholms läns museum på uppdrag av Upplands-Bro kommun, äldre kommunägda byggnader, bland andra Tjustas skolbyggnader vilka tillskrivs högt kulturhistoriskt värde.

Mattsonska stugan bildar tillsammans med de äldre skolbyggnaderna Villa Lanto, första skolbyggnaden från 1818; Lindströmska fondens hus, andra skolbyggnaden från 1872 och Röda villan, tredje skolbyggnaden från 1898, en samlad bebyggelsemiljö med kulturhistoriskt värde. Som ytterligare en årsring i byn kan räknas den fjärde skolbyggnaden från 1955. Också det tidigare barnhemmet från 1860-talet med samlingsal åt missionsföreningen ingår i miljön. Byggnaderna är placerade kring en vändplan med idag uppvuxna ädellövträd.

Tjusta fungerade under 1800-talet som sockencentrum och skolbyggnaderna tillsammans med Mattsonska stugan och det före detta barnhemmet berättar om 1800-talets socialpolitik och nödvändigheten av privata initiativ för den sociala och fysiska omsorgen om byns barn och övriga invånare.

Stugan har ett miljöskapande värde som en del i den kulturhistoriska miljön. Exteriöra värden består av skala, material och detaljer som fönsterluckor och ytterdörr med titthål. Förstuvisten är av senare datum. Interiören har med undantag av hallen, framför allt ett pedagogiskt värde då större delen av den lösa inredningen är rekonstruerad efter fotografier från Anna Mattsons tid. Ytskikten i hallen är kulturhistoriskt värdefulla i egenskap av tidslager. Fast inredning såsom dörrblad, fönster, kakelugn och den murade spisen med gjutjärnsspis är bevarandevärda.

Byggnadsbeskrivning

Reveterad timrad enkelstuga i ett plan (sidokammarstuga enl. inventering 1985), reveterad, en murstock, torpargrund. Stugan ligger i en svag sluttning i nord-sydlig riktning i nära anslutning till Tjusta skolväg och en öppen vändplan som knyter ihop de olika skolbyggnaderna. Äldre ädellövträd står vid sidan av vändplanen och framför Mattsonska stugan. Ett större syrenbuskage ligger kring stugans nordöstra hörn och planteringar finns till vänster om förstukvisten och längs stugans västra fasad.

Exteriör:

Stengrund med cementlagningar. Fasaden reveterad och vitmålad. Förstukvist sannolikt sekundär och av senare datum med bänk, snickerier och träräcken samt sadeltak vilande på runda stolpar, plåttak samt vindskivor i plåt. Ljust grå/ockramålade fönsterbågar och karm, bågar i något gulare nyans. Äldre beslag av tidig 1800-talsmodell. Samtliga fönster är försedda med grönmålade fönsterluckor. Små halvmåneformade fönster i vardera gavelröset. Svarta vindskivor av plåt. Tegeltak av enkupigt tegel. Svartmålade dubbla vindskivor av nyare datum. Nockbräda och vattbrädor av trä. Skorsten med litet krön, vitputsad.

Sydvästra fasaden: grönmålad plankdörr med titthål och ett kvadratisk fönster med två lufter, spröjsade med två rutor vardera.

Östra fasaden: två kvadratiske fönster med två lufter, spröjsade med två rutor vardera.

Västra fasaden: ett centrerat kvadratisk fönster med två lufter, spröjsade med två rutor vardera. Fönsterbleck i omålad plåt.

Interiör

Entréhall: trägolv, lerklining delvis målad, flera lager tapet samt bårder på säckväv. Trätak med äldre målat ytskikt. Spegeldörr med tre speglar mot rum/stuga, äldre bemålning, kammarlås, nyckel och nyckelbricka och stolpgångjärn med knoppar, möjligen från 1800-talets första hälft.

Rum/stuga: trägolv, tapet och tapetbård av äldre modell på masonit/tretex och bitvis lerklining, synliga takbjälkar med spår av färg. Vitmålad golvlist. Kakelugn av 1800-tals modell med vitglaserat kakel och krön stående på marmorerad sockel, möjligen tillhörande en äldre kakelugn. Vitmålade fönster- samt dörrfoder. Vitmålad spegeldörr med tre speglar mot kök, stolpgångjärn med knapp, möjligen från 1800-talets första hälft, samt kammarlås.

Kök: Trægolv, murad spis och bakugn med välvt uttag mot golv samt öppet plan mot yttervägg, murad spiskåpa samt gjutjärnsspis. Väggarna mot hallen utgörs av bara timmerstockar (knuttimrade med laxknutar och huggmärken efter yxa som underlag för lerklining. Tapet av äldre modell på träfiberskiva mot ytterväggar. Vitmålat tak samt grönmålade golv- och taklister. Vitmålade profilerade fönster- och dörrfoder. Dörrbladet mot rum/stuga bemålad i matt brun färg av senare datum.

Lösa innanfönster finns för samtliga fönster.

Vind: ej besökt.

Åtgärds-kronologi

1800 – 1850 Nybyggnad
1872 Flytt till Tjusta

1965 – 1978

Byggnaden genomgick en omfattande renovering efter 1965 men före 1978 (se bilder), sannolikt i samband med att hembygdsföreningen övertog byggnaden från kommunen 1965.

Bild 1 visar den bara timmerstommen, puts och vad som kan vara locklistpanel under högra fönstret på gaveln mot nordost. Fotografiet är odaterat.

Bild 2 är ett porträtt av skolans slöjdlärare Rutger Mark, stående på förstukvisten till Mattsonska stugan. Mark avled 1978

Bild 3 Mattsonska huset 1964. Av bilden framkommer att fasaden är i ett förhållandevis dåligt skick.

Bild 1. UBK 000023A - Bro," *Upplands-Bro kommuns bildwebb*, hämtad 8 september 2022, <https://ubk.kulturhotell.se/items/show/2278>.

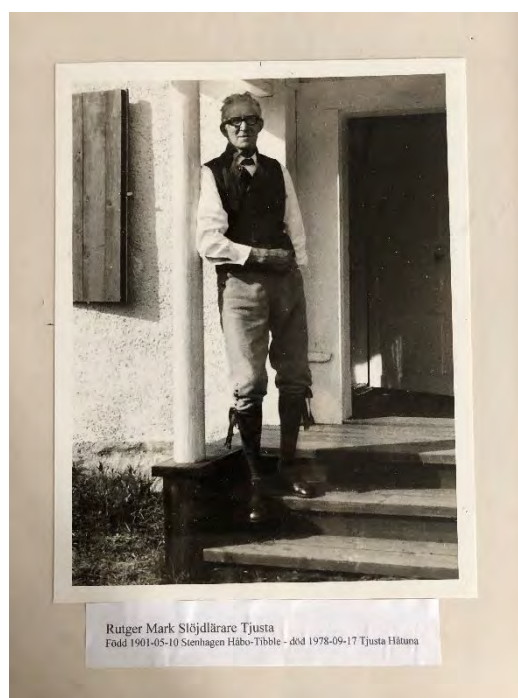

Bild 2. Slöjdläraren Rutger Mark framför Mattsonska stugan, före 1978.

Bild 3: Mattsonska stugan 1964. Källa: Upplands-Bro kommun. Förslag till områdesöversikt [...] för Tjusta by. Kulturhistorisk inventering. Stadsarkitektkontoret (1985).

Bevarandestatus

Exteriören är med sin revetering, sina fönster och fönsterdetaljer av ålderdomlig karaktär och byggnaden är i sin helhet bevarandevärd. Förstukvisten är sannolikt sekundär med inslag av snickarglädje av "byggvaruhuskaraktär" och kan därför anpassas bättre till byggnaden när tillfälle ges. Särskilt ytterdörr med sitt titthåll, hall och dörr till stuga/rum är värdefulla då dessa i sina respektive utförande tydligt visar på äldre årsringar liksom hallens tapetlager och målade ytor. Dessa har stort värde för upplevelsen av ursprunglighet och för läsbarheten och kan med fördel konserveras. Också marmoreringen på kakelugnens sockel är särskilt bevarandevärd då måleriet förefaller vara ursprungligt. Ytskikten i rummen har i övrigt museal karaktär och har pedagogiskt värde.

Nuläge

Inventeringen är översiktlig och baseras på byggnadens tillstånd vid besiktningstillfället. Avsikten är att skadeinventeringen ska ge en god överblick av byggnadens tillstånd samt fungera som referensmaterial vid föreningens framtida kontroller. Skador till följd av naturligt slitage kommer att uppstå med tiden och kan av den anledningen inte redovisas i inventeringen. Avsikten är dock att dessa ska upptäckas med föreningens fortsatta användning av detta program och den bilagda checklistan.

Åtgärdsförslagen är kortfattade och ska främst ses som direktiv, inte som kompletta underlag för åtgärd. **Varje åtgärd måste föregås av en ordentlig undersökning av för ändamålet lämplig expertis och åtgärdsbeskrivning, annars är risken att dolda skador inte uppmärksammas.** I en åtgärdsbeskrivning ska även material och metoder redovisas så att dessa blir de bäst lämpade för byggnaden. En del åtgärder bör ske i samarbete med en antikvarie. Mindre skador såsom spruckna glasrutor, enstaka saknade panelbrädor, löst sittande trappsteg och liknande kan dock åtgärdas enligt åtgärdsförslaget. För byggnadsdelar som bedöms ha en mer omfattande skadebild än vad som är möjligt att iakttä okulärt kan också ytterligare undersökningar föreslås.

Allmänt

Byggnadens exteriör och interiör renoverades kraftigt under 1960-/1970-talet. Byggnaden är i gott skick med vissa tecken på normalt slitage.

Exteriör

- Puts- och färgbortfall under fönster på sydfasaden samt i neder kant vid nordfasadens östra hörn
- Taket på förstukvisten uppvisar stora färgbortfall
- Fönsterkarmar börjar visa tecken på nedbrytning i nederkant
- Ytliga sprickbildningar i puts under fönster på östfasad
- Spår av äldre lagning och horisontell spricka i putsen på västfasaden
- Tunn sprick över fönster på västfasad
- Färg- och visst putsbortfall på skorsten
- Växtlighet nära grund på söder och västsida
- Nock- och vattbrädor uttorkade
- Viss mossa och lava på taken

Interiör

- Säckväv och tapetlager lossnar från vägg i hall
- Tak i kök flagar, felaktig färg i förhållande till underlag, äldre färglager
- Sprickor i kakel, missfärgning, bortfall av bruk och spår av äldre lagningar på kakelugn

Skicket på interiöra ytskikt och snickerier är rimliga på en äldre byggnad av detta slag, de utgör bruksspår och bidrar till byggnadens patina och bör bevaras.

Åtgärdsförslag

Prioritet 1: Akut åtgärd.

Prioritet 2: Åtgärd inom 1-3 år.

Prioritet 3: Åtgärd inom 3-5 år.

Prioritet Å: Årlig återkommande kontroll eller åtgärd

Exteriör

Åtgärd	Prio
Undersök puts- och färgbortfall, åtgärda genom putslagning och avfärgning	2
Måla om alternativt byt takplåt på förstukvisten till en i förhållande till huset passande plåt och måla denna i linoljefärg	2
Skrapa och måla fönsterkarmar i linoljefärg i anpassad kulör	3
Håll spricka under uppsikt för att kontrollera om sprickbildningen är pågående	Å
Laga/komplettera puts på skorsten och avfärga	2
Ta bort växtlighet runt huset	1 + Å
Rengör taktegel från mossa	2

Interiör

Rådgör med konservator ang. tapetlager i hall	2
Tak i kök: skrapa bort lös färg och måla med matt linoljefärg	3
Rengör kakelugn från sot med mild rengöringsmedel	3

Skötselansvisningar och allmänna råd

Byggnaderna ska underhållas och vårdas i enlighet med PBL 8 kap, 14 § så att deras karaktär vidmakthålls och deras kulturhistoriska värden inte påverkas negativt. Inför insatser av åtgärdande slag ska entreprenörer, specialister och konsulter med dokumenterad erfarenhet av kulturhistoriskt värdefulla byggnader rådfrågas och anlitas. Kontakta kommunen i de fall då bygglov eller bygganmälan krävs.

Material och utförande ska vara anpassade till byggnadens karaktär och den aktuella byggnadsdelen vilket betyder att byggnaden i sin helhet och sina delar behöver analyseras mer ingående vad gäller ålder, material och ytskikt.

Ursprungliga byggnadsdelar ska i möjligaste mån bevaras in situ och lagas hellre än bytas.

Dokumentera åtgärder som genomförs och spara eventuella bygghandlingar.

Underhåll ska ske periodiskt och byggnaden ska årligen inspekteras i enlighet med bifogad checklista.

Allmänna råd

Marken kring huset får aldrig nå upp på väggen.

Markfukt skadar både grund, trämaterial och ytskikt som puts och målning. Gräv bort mark som är för nära. Det kan vara bra att grusa närmast grunden.

Växtlighet får aldrig ligga an mot byggnaden.

Det kan annars ge fuktskador. Varje år måste all växtlighet röjas bort.

Hängrännor måste rensas varje år.

Regnvatten måste ledas bort fritt. Annars skadas fasad, takfot och rännor.

Välj material utifrån byggnaden.

Samma material som använts traditionellt på huset är det som fungerar. Äldre hus mår inte bra av moderna material som moderna tätningsmedel (ex. fogskum), plast- och akrylbaserade färger, cementbaserade mur- och putsbruk, tryckimpregnerat virke o.dyl.

Renovera inte bort patina.

Patina, slitage och synlig ålder är en del av byggnadens kulturvärde och upplevelse. Behandla det med respekt.

Bilaga 1. Fotografier

Bilaga 2. Checklista

Checklistan på följande sidor används vid den årliga översynen av byggnadens/byggnadernas skick. Använd listan på byggnadsdelar och detaljer som är relevanta i förhållande till byggnad och skadebild. Använd matrisen (nästa bilaga) för att fylla i avvikelser från vad som kan betraktas som fullgott tekniskt skick.

Anteckna på matrisen.

- Datum för översyn och namn på person som inventerade
- Typ av skada, skadans omfattning

För en prioritering av åtgärder med utgångspunkt i identifiera problem, tänk på att skador som berör byggnadens konstruktion samt klimatskal alltid bör ha högre prioritet än åtgärder som rör ytskikt och interiör.

Se * för utsatta byggnadsdelar och potentiella problemområden som bör prioriteras.
Å för årlig översyn.

Tänk på!

Fotodokumentera byggnadsdelen före, under pågående, efter avslutade arbeten!

Byggnadsdel	Potentiella problemområden	
Grund/mark	Stående vatten	*
	Hög marknivå	
	Utfallna grundstenar	*
	Sprickor	*
	Putsavfall	
	Växtlighet	Å
Stomme - Knutar och knutskallar - Synliga bjälklag	Sprickor	*
	Putsavfall	
	Deformation	*
	Mekaniska skador	*
	Materialbortfall	
	Sviktande bjälklag	*
	Angrepp av skadedjur	
	Röta	*
Lav/Alg-påväxt etc		
Takkonstruktion (takstolar, åsar, sparrar)	Röta	*
	Angrepp av skadedjur	
	Notera särskilt takstolens anslutning mot vägg	
Murstock	Sprickor	*
	Materialbortfall	
	Putsavfall	
	Deformationer	*
	Fukt	

Fasad - Panel - Puts - Knutar & knutbrädor - Fotbrädor - Dropplister	Sprickor	
	Putsavfall	
	Deformationer	
	Panelbrädor	
	Lösa spikar	
	Färgbortfall	
	Fukt	
	Angrepp av skadedjur	
	Röta	
	Alg/Lav-påväxt	
Fönster - Bågar - Foder - Beslag, glas, kitt	Röta, se särskilt bågens bottenstycke	*
	Sprickor	*
	Materiabortfall	
	Färgbortfall	
	Skadedjur	
Dörrar & dörrfoder - Dörrpanel - Lås - Upphängning	Färgbortfall	
	Röta	*
	Skadedjur	
Tak - Ytmaterial - Hängrännor - Vind, vatt- & nocksivor - Skorsten och anslutningar - Anslutningar - Vinkelbyggnader / Frontespis etc.	Mekaniska skador	
	Frostskador	
	Materialbortfall	
	Färgbortfall	
	Deformationer	
	Stuprör & hängrännor	Å
Veranda/Förstuvist	Se punkterna för tak, fasad och snickerier	
Interiör		
Golv, väggar och tak	Fuktfläckar	
	Deformationer	
	Mekaniska skador	
	Skadade ytskikt (lossnade tapeter, papp etc.)	
	Löst sittande färg	
Fönster, dörrar & andra snickerier - Lås och haspar, trycken och gångjärn	Lösa delar	
	Mekaniska skador	
	Sprickor	
	Rötskador	
	Skadade ytskikt	
	Deformationer	
Trappor & fast inredning	Lösa delar	
	Deformationer	
	Materialbortfall, skadade ytskikt	
	Färgbortfall	
	Mekaniska skador	
Eldstäder samt luckor & spjäll	Sprickor	*
	Materialbortfall	
	Deformationer	
	Sotning utförd enligt bestämmelser	

Ventilation & klimat	Rutiner för innanfönster, vintertid	
	Ev. avfuktare, värmeväxlare etc	
	Rutiner för ventilation i grund	
	Öppet mellan rum när huset inte används	
El, lampor & lysrör	Skador på strömbrytare, uttag, kablar	
	Löst kablage	*
Värme, vatten & avlopp	Läckage	*
	Droppande kranar.	
	Rutiner för sommar/vintervärme.	
	Rutiner för sommar/vintervatten	*

Bilaga 3. Matris – Underlag för fortsatt arbete

Matrisen bör användas tillsammans med checklistan vid den årliga översynen av byggnaden/byggnadernas tekniska skick. Matrisen kan med fördel skrivas ut och användas för anteckningar vid ett platsbesök. Notera eventuella avvikelser i kommentarsfältet samt en preliminär prioritet i avsedda fält.

Tänk på!

Fotodokumentera skador och avvikelser.

Byggnad:

Datum:

Byggnadsdel	Kommentar	Pre. prio
Grund/mark		
Stomme - Knutar och knutskallar - Synliga bjälklag		
Takkonstruktion (takstolar, åsar, sparrar)		
Murstock		

<p>Fasad</p> <ul style="list-style-type: none"> - Panel - Puts - Knutar & knutbrädor - Fotbrädor - Dropplister 		
<p>Fönster</p> <ul style="list-style-type: none"> - Bågar - Foder - Beslag, glas, kitt 		
<p>Dörrar & dörrfoder</p> <ul style="list-style-type: none"> - Dörrpanel - Lås - Upphängning 		
<p>Tak</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ytmaterial - Hängrännor - Vind, vatt- & nockskivor - Skorsten och anslutningar - Anslutningar - Vinkelbyggnader / Frontespis etc. 		
<p>Veranda/Förstukvist</p>		
<p>Interiör</p>		
<p>Golv, väggar och tak</p>		
<p>Fönster, dörrar & andra snickerier</p> <ul style="list-style-type: none"> - Lås och haspar, trycken och gångjärn 		

Trappor & fast inredning		
Eldstäder samt luckor & spjäll		
Ventilation & klimat		
El, lampor & lysrör		
Värme, vatten & avlopp		